

Jazyková politika v slovanskom kontexte v XX. storočí a jej súčasné tendencie

Monika Franková

Katedra slovenského jazyka a literatúry,
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Jazyková politika (ďalej len JP) je široký pojem. Vo všeobecnosti sa pod JP chápu akékoľvek rozhodnutia prijímané štátom, vládou a pod., ktoré sú orientované na výskyt jedného alebo viacerých jazykov na danom území (reálnom alebo virtuálnom), ako aj na jeho regulovanie alebo používanie. JP môže byť vyjadrená **verejne (otvorene)** alebo **neverejne**, v závislosti od toho, či sú alebo nie sú sformulované jej stanovky v oficiálnych textoch. Pri otvorenej realizácii ide o zasahovanie, ktorého cieľom je zmena orientácie sociálnych síl v prospech toho alebo iného jazyka, príp. viacerých jazykov v rámci národných jazykov. Podľa L.-J. Rousseaua (2007, s. 98) môžeme rozlišovať JP, ktorá má **pobádací** alebo **donucovací** charakter. V prvom prípade sa spoločnosť opiera o existujúcu samoreguláciu spôsobov praxe alebo správania sa nositeľov jazyka. Dôraz sa kladie na udržiavanie jazyka a na jeho propagovanie. V niektorých prípadoch sa nanucuje spoločnosti okrem jedného alebo viacerých jazykov iný jazyk, ktorý funguje ako dominantný, prestížny. Množstvo štátov predpokladá, že v jazykovej intervencii nie je nevyhnutnosť, ak sa používanie nejakého privilegovaného jazyka nanucuje spontánne, bez použitia osobitných donucovacích prostriedkov. Takáto JP sa môže vykonávať na škodu menej rozšíreným jazykom a môže mať na ne negatívny vplyv, prispievajúci k ich marginalizácii. **Právny rámec** používania jazyka tvoria ústavné dokumenty, zákony, nariadenia, vyhlášky, smernice atď., opisujúce práva a povinnosti vo vzťahu k používaniu jazykov, regulujúce používanie jazyka v rôznych oblastiach spoločenského života (vzdelanie; súdnictvo; dokumenty: pas, rodný list atď.; služby; vizuálna informácia: geografické názvy, názvy ulíc, reklama, vývesky a pod.). Termín **upevňovanie pozície jazyka** (podľa L.-J. Rousseaua, 2007, s. 102) bol navrhnutý quebeckým lingvistom J.-C. Corbeilom v súvislosti s vydaním Charty o francúzskom jazyku namiesto výrazu **jazykové plánovanie** (t. j. language planning). Používajú sa i termíny **ekológia jazyka** (E. Haugen, 1972, D. Bolinger, 1980, bližšie porov. S. Ondrejovič, 2008; L.-J. Calvet, 1999), **ekológia reči** (P. Auger, 1988, bližšie porovnaj L.-J. Rousseau, 2007) či **ekolingvistika** (C. Hagège, 1985), ktorá skúma vzájomné pôsobenie medzi jednotlivými jazykmi, medzi hovoriacimi navzájom i medzi skupinami hovoriacich, alebo medzi hovoriacim a svetom, a ktorá sa v záujme mnohorakosti javov a vzťahov (sveta) stavia za udržanie malého; pozostáva z piatich okruhov: ekológia jazykov, etolingvistika, jazyk a konflikt, jazyk a skupina; jazyk, človek, zvierka, rastlina (bližšie porov. S. Ondrejovič, 2008). **Koncepcia upevňovania pozície jazyka** predstavuje akékoľvek zasahovanie národného alebo medzinárodného orgánu do postavenia jedného alebo niekoľkých jazykov na určitom teritóriu, ktoré slúži na jeho/ich štandardizáciu (napr. katalánčina). Predstavuje stratégie

a prostriedky potrebné na dosiahnutie cieľov určitej JP, týkajúce sa napr. viacjazyčnosti a riešenia jazykových konfliktov medzi nositeľmi rozličných jazykov (Kanada, Švajčiarsko a i.); zvyšovania významu jazyka (francúzština v Kanade a pod.); dodržiavania práv jazykových menšín alebo jazykovej väčšiny. Upevňovanie pozície jazyka predpokladá presné a detailné poznanie východiskovej sociolingvistickej situácie, vymedzenie potrieb, zhodnotenie politických požiadaviek (mocenských centier), sociálnych požiadaviek (napr. v rámci vzdelávania; každý občan hľadá pre seba a svoje deti jazyk, ktorý im zabezpečí sociálny a ekonomický úspech), vyhotovenie pracovného plánu a jeho uskutočnenie. Termín **jazyková výstavba** (N. B. Mečkovskaja, 2003) vznikol v 20. – 30. rokoch 20. storočia a označoval intenzívne rozvíjanie malých a okrajových jazykov (vytváranie abecied pre jazyk bez písma, vytváranie národných terminológií, rozvoj vzdelávania a pod.). V 20. rokoch novovytvorené abecedy vychádzali prevažne z latinky, ale v 30. rokoch všetky neruské jazyky s výnimkou pobaltských jazykov, gruzínčiny, arménčiny a jidiš prešli dobrovoľne alebo násilím na nejaký variant cyriliky použíwanej v ruštine. Jazyková výstavba a jazykové plánovanie (termín vznikol v 60. rokoch) sa spájajú s jazykovou politikou, ktorá môže mať pozitívny, ale aj negatívny vplyv na jazyk. Podľa M. Mamića (2005, s. 63) je pojmu JP blízky pojem **jazyková otázka**. Charakterom jazykových otázok sa európske národy výrazne odlišujú (napr. Francúzsko sa snaží chrániť pred anglicizmami a vôbec pred zbytočnými cudzími vplyvmi, v iných krajinách sa prihliada na požiadavky feministického hnutia používať vo verejnej správe ženský tvar v jazyku.) **Objektmi JP** sú jazykové normy v písme, gramatike, lexike, štylistike; normovanie sa orientuje na písomnú, ako aj ústnu podobu reči. Za **subjekty JP** sa pokladajú rozličné štátne a neštátne orgány a inštitúcie. Spájajú sa s tromi sférami života: školou, knihami a tlačou (neskôr rádiom, televíziou, kinom) a napokon s reguláciou vzájomných vzťahov etnických spoločenstiev. Predstavujú ich ministerstvá, úrady, vedecké inštitúcie, masmédiá a dobrovoľnícke kluby (spolky) ochrancov (milovníkov) jazyka (N. B. Mečkovskaja, 2003).

A. V. Muha (2003) vymedzuje **dva rámce JP**: 1. Schopnosť národného jazyka akceptovať a adekvátne adaptovať referenčný svet globálneho jazyka (angličtiny) cez proces znovuvytvárania, založeného na istých vedeckých základoch, ako aktualizácia a podpora nevyhnutných jazykových kompetencií rodeného hovoriaceho. 2. Schopnosť podporovať autentickú kreativitu subjektu (konkrétneho/abstraktného; individuálneho/národného) v snahe o kreatívny priestor referenčného sveta subjektu v univerzálne zdieľanom svete kultúry a vedy. **Jazykové zákony** môžu byť niečo predpisovať, alebo povoľovať. Za určitých okolností, v ktorých sa používa jazyk, alebo v určitých hovorových situáciách predpisujú zákony jazykovú znalosť používateľov jazyka. Ide predovšetkým o národný jazyk. V druhom prípade sa prihliada na prípustnosť, právo používať určitý jazyk za istých podmienok alebo v istých hovorových situáciách. Ide o jazyk menšiny, najčastejšie o jazyk susedného štátu. Jazykový zákon pokladá A. V. Muha za výraz **krízy jazykovej identity** ako základu alebo základného prvku národnej identity. Ide predovšetkým o vplyv cudzieho, najčastejšie globálneho jazyka, príp. jazyka susedných štátov, jazykov s bohatou historickou skúsenosťou, a preto je potrebné zákonom mu zabrániť alebo ho aspoň obmedziť.

F. Čermák (2001, s. 78) chápe otázku JP ako snahu o štandardizáciu, a to na úkor prirodzenej variantnosti a jazykových menšín. Túto snahu nazýva **preskriptivizmus**, teda preferovanie jedného variantu jazyka a jeho oficiálne vnucovanie jazykovému spoločenstvu. Niekedy sa predpis pretavuje do zákazu používať isté formy v jazyku.

Jazyková politika v bývalej ZSSR

V ústavách ZSSR z rokov 1924, 1936 a 1977 bola sféra národno-jazykových vzťahov regulovaná len minimálne. Ústava z roku 1977 deklarovala rovnosť občanov pred *zákonom nezávisle od jazyka, ako aj možnosť vzdelávania sa v škole v rodnom jazyku*, okrem toho predpisovala publikovať *zákony ZSSR, uznesenia a iné akty Najvyššieho soviету ZSSR v jazykoch zväzových republík*. Ústava sa už ale nezamerala na garantovanie zachovania vyhlásených princípov, napr. na garanciu vyučovania v škole v rodnom jazyku. To bolo prejavom právnej bezbrannosti národných jazykov a prejavom uprednostňovania jazyka centra a byrokracie. Ruština ostala komunikačným jazykom medzi ostatnými členmi ZSSR. Osobitný status ruského jazyka manifestovali prostriedky heraldiky. V štátnom znaku ZSSR sa nachádzal nadpis *Proletári všetkých krajín, spojte sa!* v ruskom jazyku, pričom boli písmená väčšie ako v jazykoch iných zväzových republík, a nadpis bol umiestnený v strede znaku; znaky zväzových republík mali nadpis uvedený vo dvoch jazykoch (v jazyku zodpovedajúcej republiky a v ruštine) (N. B. Mečkovskaja, 2003, s. 217).

V jednotlivých štátoch SNŠ mali jazyky titulárnych národov charakter štátneho jazyka. V roku 1995 bolo v Ruskej federácii 19 štátnych jazykov a 10 titulárnych jazykov. Po rozpade ZSSR prestala byť ruština preferovaným jazykom školstva a linguou franca niekdajšej ríše. V pobaltských štátoch (Estónsku a Lotyšsku) zaviedli jazykové skúšky, ktoré primäli ruskojazyčné obyvateľstvo naučiť sa miestny jazyk. V Litve nie sú skúšky povinné, keďže tam ruské obyvateľstvo predstavuje len malé percento. Bielorusi si ponechali ruštinu ako pracovný jazyk (1995) a význam bieloruštiny sa znížil. V Kazachstane je ruština oficiálnym jazykom a kazaštinu ovládajú chabo dokonca aj politici. V pobaltských štátoch a v stredoázijských štátoch nadobúda význam angličtina. Naopak na Sibíri sa udržala ruština a sibírskym jazykom hrozí zánik (N. Ostler, 2007, s. 474). J. L. Vorotnikov (2007, s. 8) vníma procesy po rozpade ZSSR v súvislosti s ruštinou ako negatívne, prejavujúce sa v znížení počtu študentov ruštiny, v diskriminácii ruského jazyka v medzinárodných organizáciách, v znižovaní používania ruštiny v oblasti ekonomiky, vedy, kultúry a pod.

JP v bývalej Juhoslávii s akcentom na chorvátsky jazyk

Podľa M. Mamića (2005) chorvátsky jazyk prešiel v XX. storočí piatimi štátnopolitickými usporiadaniami a podľa toho možno vydeliť v jeho etablovaní sa päť období:

Prvé obdobie (do r. 1918)

V prvom období chorvátčina nadobúda status úradného jazyka (1847), v r. 1861 sa zvažuje názov jazyka a je prijatý názov **juhoslovanský jazyk**, v r. 1867 sa jazyk mení na **chorvátsky/srbský** a v r. 1868 na **chorvátsky**. Po rozpade monarchie (1918) vstupujú Chorváti do spoločného štátu so Srbmi, čo sa prejavuje v srbochorvátskom nánose jazyka.

Druhé obdobie (1918 – 1941)

Jazyk je postihnutý politickým unitarizmom, ktorý sa posilňuje príchodom diktatúry. V r. 1929 sa objavuje pravopisná norma pre základné, stredné a odborné školy. V Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov (od 3. 11. Juhoslovanského kráľovstva) sa používa jeden pravopis založený na pravopisnej reforme Vuka Karadžića. Úradný jazyk sa v tom čase nazýva **srbochorvátoslovinský**. Pre toto obdobie je príznačných niekoľko neprirodených názvov jazyka. Jazykovú jednotu predstavuje preferovanie srbčiny. Výsledkom toho je odpor chorvátskej verejnosti prítomný najmä v lexikálnej a pravopisnej rovine. Do popredia sa dostávajú divergentné snahy.

Tretie obdobie (1941 – 1945)

Nová Chorvátska vlasť (1939) sa usiluje presadiť svoje chorvátstvo. Z r. 1941 pochádza dokument *Zakonska odredba o osnivanju Hrvatskoga državnog ureda za jezik*, teda nariadenie o vytvorení Chorvátskeho štátneho úradu pre jazyk, ktoré rieši jazykové otázky. Nasleduje dokončenie pravopisnej príručky Hrvatski pravopis a nariadenie o zákaze cyriliky.

Štvrté obdobie (1945 – 1990)

V roku 1944 je vydané rozhodnutie, v ktorom sa vyčleňujú štyri jazyky juhoslovanských národov: slovinčina, chorvátčina, srbčina a macedónčina. V r. 1954 sa novosadskou dohodou nastoľuje jazyk srbochorvátčina/chorvátosrbčina, ale v podstate prvý názov sa presadzuje ako záväzný. Reakciou na to je Deklarácia o názve a postavení chorvátskeho jazyka, ale nemá charakter zákona. Dôležitou sa stáva otázka pravopisu.

Piate obdobie (1990 – 2005)

Pripomína obdobie z rokov 1941 – 1945, keďže Chorváti majú svoju krajinu, ale obidve obdobia sa inak dosť líšia. Nová chorvátska politika sa opiera o názory odborníkov a verejnosti. Do Ústavy Chorvátskej republiky je zavedené používanie chorvátskeho jazyka a latinky (cyrilika sa nezakazuje). Prejavujú sa puristické snahy (očisťovanie jazyka od srbizmov). Očisťuje sa aj terminológia. Prebúdza sa zákonodarstvo, aktivizujú sa zahraniční i domáci odborníci.

História štandardizovanej štokavčiny, resp. proces normovania spoločného spisovného jazyka Chorvátov, Srbov, Bosniakov a Čiernohorcov je poznačená dvoma protichodnými tendenciami, a to na jednej strane úsilím, aby sa variantnosť jazyka neutralizovala, na druhej strane, aby sa variantnosť zachovala. Prvá tendencia súvisí s potrebou dosiahnuť jednotnú podobu jazyka, ktorá je základným znakom spisovného jazyka, druhá tendencia sa opiera o potrebu zachovať kontinuitu a zväzky s minulosťou. Realizácia srbských a chorvátskych špecifik v *štandardnom* (spisovnom) jazyku v priestore Srbov a Chorvátov bola limitovaná normou. Len Bosna a Hercegovina so svojím heterogénnym zložením predstavovala priestor, v ktorom závisel výber srbských alebo chorvátskych variantov od rozloženia síl na politickej scéne. Bosniaci najmenej vnímali vznikajúci štandardný jazyk ako svoj jazyk, pretože im bolo odňaté právo nielen na jeho pomenovanie, ale aj na participovanie na jeho normovaní. Na Piatom kongrese „juhoslavistov“ sa otvorila otázka charakteru a funkcie štandardného jazyka ako jazyka národne nehomogénneho jazykového spoločenstva. Bosna a Hercegovina prešla z pasívnej pozície konzumenta v oblasti jazyka do pozície aktívneho tvorcu pri usmerňovaní rozvoja štandardného jazyka v tomto priestore. Obdobie 70. až 90. rokov sa teda nazýva obdobím *politiky knižného (spisovného)*

jazyka (književnojezična politika), v ktorom šlo o vedomé a organizované usmerňovanie rozvoje a fungovania spisovného jazyka. Koncepcia *književnojezične* politiky v Bosne a Hercegovine na začiatku 70. rokov bola zameraná na 4 princípy: 1. prijatie chorvátsosrbského či srbochorvátskeho spisovného jazyka ako jedného jazyka so všetkými rozličnosťami a variantnými rozdielmi; 2. otvorenosť voči pozitívnym kultúrnym a jazykovým vplyvom zo všetkých prostriedkov spoločnej jazykovej oblasti; 3. ochrana autochtónnych hodnôt spisovného jazyka; 4. úplná sloboda individuálneho výberu jazykových výrazových prostriedkov. V roku 1971 Osvetovo-kultúrna rada Zhromaždenia Bosny a Hercegoviny zaviazala školy a ďalšie vzdelávacie inštitúcie k: 1. používaniu binominálneho názvu srbochorvátsky – chorvátsosrbský; 2. rovnakému uplatňovaniu oboch grafických sústav; 3. vyučovaniu v základných a stredných školách v (i)jekavskom nárečí; 4. uplatňovaniu dvojakej terminológie v učiteľskej praxi, v učebniciach a príručkách určených žiakom; 5. ochrane autochtónnych hodnôt jazyka, potrebe zakladania jazykových inštitúcií, ako sú vedeckovýskumné organizácie proklamujúce ciele jazykovej politiky. Vymedzenie jedného z variantov ako prestížneho jazyka a chápanie ostatných ako „štylistickej rezervy“ sa pokladá za **disjunktívny (vylučovací) princíp**. V opozícii k nemu stojí **konjunktívny (zlučovací) princíp** (česká lingvistika – prvá polovica 20. storočia), ktorý pripúšťa v norme varianty so statusom rovnocennosti (Baotić, 2006).

Jazyková politika v bývalom Československu

V dňoch 17. – 19. apríla 1985 sa v Smoleniciach konala konferencia s názvom **Jazyková politika a jazyková kultúra**, na ktorej sa prezentovali príspevky poukazujúce na uvedené javy na pozadí socialistickej spoločnosti. **JP** sa v socialistickej spoločnosti definuje ako „koncentrovaný výraz politického, teoretického i praktického vzťahu istého ideologického systému k jestvovaniu, charakteru fungovania, rozvoja a vzájomného pôsobenia jazykov, k ich úlohe v živote národa“ (citované podľa Horeckého, 1986, s. 16). **Predmetom JP** nie je sám jazyk, ale vzťah spoločnosti a jazyka, spoločenské podmienky používania jazyka. Podľa J. Horeckého (1986) má na rozvoj vnútorného stavu jazyka pôsobiť tá zložka jazykovedy, ktorá sa v buržoáznej sociolingvistike označuje ako **jazykové plánovanie**. Princípy socialistickej JP predstavujú 1. rovnoprávnosť národov, národností a ich jazykov, 2. utvorenie národných štátnych útvarov, 3. rozvoj národných kultúr na báze národných jazykov, 4. vytváranie podmienok pre rozvoj všetkých národov a národností, ich jazykov a kultúr. Hlavnou metódou v socialistickej jazykovej a jazykovednej politike je **metóda jazykovej výstavby**. Súvisí s rozvíjaním jazykov, národov, národností, ďalej súvisí s formovaním písma a gramatiky. Ide o rozvíjanie jazykov národov a národností, počnúc formovaním písma a končiac tvorením odbornej terminológie. Do problematiky jazykovej výstavby spadajú otázky **bilingvizmu** a **diglosie**. Jazyková a jazykovedná politika sa opierajú o jazykovú výstavbu v ZSSR. Socialistická jazyková a jazykovedná politika pôsobí na verejnosť normatívne, preskripčne, a to prostredníctvom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (pravopisná, ortoepická a kodifikačná komisia). Veľkú úlohu v tomto smerovaní zohrávajú redakčné kolektívy vo vydavateľstvách, pokladané za konzervatívne, ktoré sa podieľajú na rozširovaní kodifikovaných jazykových prostriedkov (Horecký, 1986). Niektorí jazykovedci chápu jazykovopolitickú dimenziu spisovného ja-

zyka ako jeho kultivovanie a snahu o jazykovú kultúru (pozri Kačala, 1986; Král', 1986). Iní pokladajú za dôležité skúmať vzťah spisovného jazyka k iným útvarom a formám národného jazyka. Jazyková situácia je podľa nich určovaná sociálnymi a komunikatívnymi podmienkami. Preto kodifikačnú činnosť (prejav purizmu) pokladajú za nerešpektovanie aktuálnych vyjadrovacích potrieb, za stereotypné poučanie a prikazovanie bez ohľadu na adresáta (Bosák, 1986).

Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku SR

Zákon č. 122/1920 Sb. ustanovil za štátny, oficiálny jazyk republiky československý jazyk, pričom sa malo na českom území úradovať po česky a na území Slovenska po slovensky. Na Slovensku však mala prevahu čeština, a to tak v armáde, ako aj na niektorých vysokých školách (Martincová, 2008, s. 138).

Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku nadväzuje na Ústavu SR z 1. 9. 1992, v ktorej článku 6 ods. 1 sa slovenčine priznáva status štátneho jazyka (Kačala, 2006). Jednotlivé paragrafy zákona o štátnom jazyku (ŠJ) informujú **o ochrane ŠJ; o používaní štátneho jazyka v úradnom styku** (napr. povinné používanie ŠJ na celom území SR; primeraná znalosť ŠJ ako podmienka na prijatie do pracovného pomeru; v ŠJ sa vydávajú zákony, nariadenia, právne predpisy; vedie sa v ňom úradná agenda, ako matriky, zápisnice štatistiky atď.; patrí sem aj právo na bezplatnú úpravu mena a priezviska do slovenskej pravopisnej podoby); **v školstve** (výučba ŠJ je povinná na všetkých základných a stredných školách; pedagogickí pracovníci s výnimkou zahraničných pedagógov a lektorov sú povinní ovládať ŠJ; v súčasnosti je problémovou otázkou učebných textov určených na výučbu národnostných menšín v súvislosti so zemepisnými názvami v maďarských učebniciach, pričom na jednej strane je požiadavka vložiť do maďarského textu maďarský ekvivalent slovenského zemepisného názvu a na druhej strane snaha použiť slovenský názov prispôbený maďarskému gramatickému systému /§ 40 zákona č. 29/1984 Zb. v znení neskorších predpisov, nariadenie vlády SR č. 282/1994 Z. z. o používaní učebníc a učebných textov/; **v hromadných informačných prostriedkoch, na kultúrnych podujatiach a na verejných zhromaždeniach** (vysielanie na celom území SR sa realizuje v ŠJ, v prípade inojazyčných televíznych relácií sa vyžadujú titulky v ŠJ; inojazyčné audiovizuálne diela pre deti do 12 rokov musia byť dabované do ŠJ; periodické a neperiodické publikácie, ako aj príležitostné tlače, napr. katalógy do múzeí, galérií, programy kín, sa vydávajú v ŠJ; kultúrne a výchovno-vzdelávacie podujatia sa realizujú v ŠJ s výnimkou podujatí národnostných menšín a pod.); **v ozbrojených silách, v ozbrojených zbrochoch a v požiarnych zboroch** (v Armáde SR, vo vojskách Ministerstva vnútra SR, v Policajnom zbore, v Zbore väzenskej a justičnej stráže SR, v Železničnej polícii SR sa v služobnom styku používa ŠJ; celá agenda a dokumentácia ozbrojených síl, ozbrojených bezpečnostných zborov a pod. sa vedie v ŠJ); **v súdnom a správnom konaní** (styk súdov s občanmi, súdne konanie, správne konanie, rozhodnutia, zápisnice súdov sa vedú v ŠJ; výnimky platia v prípade osôb patriacich k národnostnej menšine či osôb, ktoré neovládajú ŠJ); **v hospodárstve, v službách a v zdravotníctve** (používanie ŠJ je povinné pri označovaní obsahu tovaru, v návodoch na používanie výrobkov; finančná a technická dokumentácia, slovenské technické normy, stanovky spolkov, politických strán a pod. sa vytvárajú v ŠJ; agenda zdravotníckych zariadení sa vedie v ŠJ; styk zdravotníckeho personálu s pacientmi sa uskutočňuje v ŠJ, príp. v inom jazyku; nápisy,

reklamy a oznamy v obchodoch, na športoviskách, v pohostinstvách, na uliciach, na cestách a nad nimi, na letiskách, v autobusových staniach a železničných staniach, v prostriedkoch hromadnej dopravy sa musia uvádzať v ŠJ, príp. sú doplnené o cudzojazyčný text rovnakej veľkosti, nasledujúci po texte v ŠJ).

Kodifikovaná podoba štátneho jazyka

14. februára 2001 bola schválená Konceptia starostlivosti o štátny jazyk SR. Jej **cieľom** je odstrániť nedostatky pri používaní slovenského spisovného jazyka a dozerat' na dodržiavanie jeho noriem vo verejnej komunikačnej sfére, ktoré sú obsiahnuté v kodifikačných príručkách. Podľa koncepcie sa **JP** chápe ako „činnosť riadiacej sféry v istej spoločnosti orientovaná na spolurozhodovanie v otázkach fungovania, rozvoja a vzájomného pôsobenia jazykov“, za **predmet JP** sa nepovažuje jazyk, ale vzťah spoločnosti a jazyka. **Vykonávateľom JP** sú štátne orgány. Zásady a ciele JP zasahujú do všetkých oblastí spoločenského života. Konceptia vymedzuje **štátny jazyk (ŠJ)** ako „jazyk, ktorý sa používa na istom štátnom území ako záväzný vo vymedzených komunikačných sférach“. **ŠJ nemusí predstavovať len spisovný jazyk**, preto sa v zákone špecifikuje nutnosť spisovnej podoby jazyka. Používanie **kodifikovanej podoby ŠJ** sa vzťahuje na štátne orgány a štátne organizácie, orgány územnej samosprávy a orgány verejnoprávnych ustanovizní pri výkone ich pôsobnosti, ako aj na osoby, ktoré budú prijaté do pracovného pomeru a ktoré budú vykonávať určitú činnosť vo verejnoprávnom orgáne (§ 3 ods. 1), ďalej sa vyžaduje v úradnom styku zamestnancov a funkcionárov verejnoprávnych orgánov, zamestnancov dopravy a spojov, príslušníkov ozbrojených síl a ozbrojených zborov (§ 3 ods. 2). Kodifikovaná podoba ŠJ má byť prítomná pri výučbe, v učebniciach, učebných textoch a v pedagogickej dokumentácii, zároveň je záväzná pre pedagogických pracovníkov na všetkých školách (§ 4). Podľa § 3 ods. 3a) sa kodifikovaná podoba ŠJ vyžaduje **v zákonoch a nariadeniach**, ako aj vo všeobecne záväzných predpisoch orgánov územnej samosprávy a v iných verejných listinách. V oblasti starostlivosti o ŠJ sa pokladá za dôležité zabezpečiť jazykovú korektnosť **legislatívnych textov**, ako aj dohliadať na dôsledné uplatňovanie kodifikačných príručiek. Predkladateľ zákona by mal dbať na jazykovú stránku návrhu zákona. Informačný systém právnych predpisov by sa mal kreovať v spolupráci právnikov, informatikov a jazykovedcov. Jednou z prioritných úloh medzirezortnej expertnej komisie (resp. terminologickej komisie) je vytvoriť nový právnický terminologický slovník, keďže ten z roku 1952 nevyhovuje kodifikovanej podobe ŠJ (nespisovné výrazy a termíny: zmluva o dielo – správ. zmluva o diele, plnomocenstvo – správ. splnomocnenie, vada – správ. chyba, nedostatok, prejednať – správ. prerokovať). Za potrebné sa považuje zlepšiť gramatickú a štylistickú úroveň verejných listín, s čím súvisí zvyšovanie jazykovej kultúry sudcov a prokurátorov. Pri vydávaní rozhodnutí, zápisníc súdov a pod. sa kodifikovaná podoba ŠJ nevyžaduje (pozri § 7 o používaní ŠJ v súdnom a správnom konaní ods. 1). Používanie kodifikovanej podoby ŠJ nezahŕňa v § 5 ani vysielanie v rozhlase a televízii, vysielanie regionálnych a lokálnych televíznych staníc, rozhlasových staníc a rozhlasových zariadení, nevzťahuje sa ani na titulky k inojazyčným reláciám.

V rámci hromadných informačných prostriedkov sa kodifikovaná podoba ŠJ spája s vydávaním **periodických i neperiodických publikácií** (§ 5), ako aj príležitostnej tlače pre verejnosť, ako sú katalógy múzeí, galérií a pod. (o vysielaní v rozhlase a tele-

vízii pozri vyššie). **Styk zdravotníckeho personálu s pacientmi** sa vedie spravidla v ŠJ (§ 8 ods. 4), podľa § 9 ods. 4 sa tu vyžaduje kodifikovaná podoba ŠJ, kodifikovaná podoba ŠJ sa ale nevyžaduje pri **styku súdov s občanmi** (§7 ods. 1), ako ani **v služobnom styku v Armáde SR**, vo Vojskách MV SR, v Policajnom zbore, v Slovenskej informačnej službe, Zbore väzenskej a justičnej stráže SR či v Železničnej polícii SR. Starostlivosť o ŠJ by sa mala prejavovať najmä v oblasti vojenskej terminológie, a to v súvislosti s jej skvalitňovaním a so schvaľovaním nových názvoslovných noriem a pod. Štátny jazyk v kodifikovanej podobe je povinný „pri **návodoch na používanie výrobkov**, najmä potravín a liečiv, v podmienkach záruky a v iných informáciách pre spotrebiteľa“ (§ 8 ods. 1), často sa stretávame so slovenskou verzou ovplyvnenou češtinou, z ktorej sa návod prekladá, napr. pokiaľ nedôjde u horúčkovitých ochorení... – správ. pri horúčkovitých ochoreniach, osvedčuje sa preto u vrodenej aj získanej nedostatočnosti imunitného systému – správ. – (...) pri vrodenej (...). Podľa zákona sa v **reklamách** nevyžaduje kodifikovaná podoba ŠJ, pričom v reklamách niekedy nie je dodržiavaná ani požiadavka na používanie ŠJ (napr. today – tomorrow – Toyota) a z reklamných agentúr a obchodných spoločností zaznievajú hlasy, že si nevedia predstaviť preklad cudzojazyčných sloganov ako Connecting people a pod. Otázkou je, ako podobné slogany vnímajú ľudia, ktorí nehovoria po anglicky. Ak by sa tieto slogany preložili do slovenčiny, nepochybne by stratili exkluzívnosť a výnimočnosť.

Na dodržiavanie zákona NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky dohliada Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, a to prostredníctvom **referátu štátneho jazyka v odbore literatúry, knižnej kultúry a štátneho jazyka; medzirezortnej expertnej komisie a terminologických komisií. Referát štátneho jazyka**: sleduje úroveň jazykovej kultúry, snaží sa o zvyšovanie jazykovej úrovne a upevňovanie národnoreprezentatívnej funkcie slovenského jazyka, ako aj o stabilizáciu pozície spisovného jazyka. Zodpovedá za štandardizáciu geografických názvov (podľa zákona NR SR č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov) a posudzuje sťažnosti občanov na porušovanie zákona o štátnom jazyku. Spolupracuje so Slovenskou akadémiou vied (na základe dohody o spolupráci v oblasti štátneho jazyka z 2. februára 1998). **Medzirezortná expertná komisia** zodpovedá za vypracovanie Koncepcie starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky. Terminologické komisie sa podieľajú na spracúvaní slovenskej odbornej terminológie a sú gestorom jazykovedného časopisu Kultúra slova. Opatrenia na ochranu a rozvoj ŠJ reflektujú na nedodržiavanie zákona ŠJ v jednotlivých oblastiach a sú zachytené v Prioritách Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v oblasti ŠJ. Pokuty za nedodržanie zákona udeľuje Rada pre vysielanie a retransmisiu podľa ustanovení § 67 ods. 1 až 9 zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení neskorších predpisov.

Jazykový zákon, jazyková kultúra, norma a živý jazyk

V súčasnosti je otázka jazykovej politiky veľmi aktuálna. Medzi jazykovedcami, ako aj medzi občanmi SR zaznamenávame dva názory, ktoré nadväzujú na situáciu z 80. rokov 20. storočia. Prvý názor je založený na podpore jazykovej politiky, ktorej úloha sa má prejavovať najmä v pozdvihnutí rečovej kultúry, ako aj v kultúre písomných

jazykových prejavov, ďalej v akceptovaní slovenčiny ako národného jazyka aj národnostnými menšinami a v eliminovaní cudzojazyčných vplyvov na slovenčinu. Druhý názorový pól neschvaľuje úlohu štátu pri riešení jazykových otázok. V súvislosti s jazykovým zákonom vznikla hromadná pripomienka k návrhu novely zákona o štátnom jazyku, ktorej signatármi sú napr. Ondrej Dostál, Dušan Sloboda, Ľuboš Mikuška, Robert Lifka, Marcel Zajac, Gizella Szabó Mihályová. *„Navrhujeme, aby boli zo zákona o štátnom jazyku vypustené tie ustanovenia, ktoré predstavujú neodôvodnený zásah štátnej moci do súkromnej sféry, do slobody prejavu a do slobody podnikania, a to najmä v nasledovných oblastiach: používanie jazyka v masmédiách, na kultúrnych podujatiach, na verejných zhromaždeniach, na pamätníkoch a na pamätných tabuliach, v nápisoch, reklamách a oznamoch určených pre informovanie verejnosti. Ďalej navrhujeme, aby neboli zavedené pokuty ako sankcie za porušovanie zákona o štátnom jazyku a aby zo zákona o používaní jazykov menšín nebolo vypustené ustanovenie, podľa ktorého používanie českého jazyka v úradnom styku spĺňa požiadavku základnej zrozumiteľnosti so štátnym jazykom.“* (Dostál a kol., 2008) Niektorí jazykovedci (S. Ondrejovič, K. Buzássyová a i.) nepokladajú sankcie vyplývajúce z porušovania jazykového zákona za správne, pretože podľa nich nemožno spoločnosti vnucovať úctu k spisovnému jazyku. Odchýlky od normy a jazykové nedostatky sa pripisujú prirodzenosti a spontánnosti v prejavoch hovoriacich. Ide o posun od tradičného k prirodzenému. Treba konštatovať, že pre hovoriacich je, žiaľ, často prirodzená ľahostajnosť k jazyku, čo sa síce nedá odstrániť sankciami, ale ani prehliadaním tohto postoja k materinskému či väčšinovému jazyku. Ak sa vyjadruje názor, že riešením pre kultivovanie jazykových prejavov by malo byť skvalitnenie výučby materinského jazyka, je potrebné uvedomiť si, že zodpovednosť za jazyk nemôžu niesť len učitelia slovenského jazyka, ale aj masmédiá, ktoré nás každodenne ovplyvňujú. Ved' ak sa jedno tvrdí v škole a iné sa ozýva z masmédií, výsledkom je zmätok a spochybňovanie (hoci i pružnej) normy. V súčasnosti siaha len určitá časť spoločnosti po kodifikačných príručkách, preto by mali byť vnímaví percipienti jazykovo formovaní prirodzenejším spôsobom, a to prostredníctvom kultivovaných ústnych a písomných prejavov. Kultivovanosť sa nespája len s bezchybnosťou. Prirodzené prejavy, samozrejme, predpokladajú v malej miere aj odchýlky od normy, tých je o to menej, čím vyššia je profesionálnosť expedienta. Profesionálnosť sa vyžaduje v rozličných sférach spoločenského života (zdravotníctvo, stavebníctvo, daňové, právne poradenstvo a pod.), pričom z uvedeného vyplýva, že aj v masmédiách by mali hlásatelia, moderátori či novinári spĺňať isté kritériá, ktoré by sa neobmedzovali iba na vzhľad a príjemné vystupovanie.

Pohľad na problematiku jazykovej kultúry sa často zužuje na purizmus, „diktatúru“ či brzdenie vývinu jazyka. Ak je osvojovanie a používanie noriem v jazyku chápané ako prostriedok stagnácie jazyka, je namieste otázka, či je potrebné zachytávať normu v kodifikačných príručkách. Vyštudovaná slovenčínarka, prekladateľka z angličtiny, jazyková redaktorka a editorka Nataša Holinová v denníku SME konštatuje: *„Už aj tak existuje nepriaznivá bariéra medzi spisovnou normou, ktorú, zdá sa, nikto neovláda, a normálnym živým jazykom. Keby jazykový zákon postupoval tvrdo a využíval aj sankcie, táto bariéra sa môže jedine zväčšiť. Osobne si neviem ani predstaviť niečo ako strach z verejného otvorenia si úst, aby človek náhodou niečo neporušil“* (Sudor, 2009). Autorka, ktorá je jazykovou redaktorkou, zdá sa, nepripisuje „spisovnej norme“

veľkú dôležitosť. Je otázne, ako by sa k **norme anglického jazyka** (bez ohľadu na jazykový zákon) stavala slovenská jazyková redaktorka anglického textu. Prečo nám záleží na tom, aby sme dodržiavali normu akéhokoľvek cudzieho jazyka pri komunikácii s cudzincami, navštevujeme jazykové kurzy na Slovensku či v zahraničí, ale keď ide o materinský jazyk, nevenujeme jeho kodifikovanej podobe rovnakú starostlivosť a uspokojíme sa s „normálnym živým jazykom“?

Požiadavka na používanie štátneho jazyka či jeho kodifikovanej podoby vo vymedzených sférach spoločnosti (vo verejnom styku) nepredstavuje automaticky potlačanie iných variantov v jazyku či eliminovanie menšinových jazykov a nepredpokladá ani to, že jazyk sa nebude vyvíjať, meniť, že nebude formovaný jeho používateľmi tak ako doteraz.

Literatúra:

BAOTIĆ, Josip: Status specifičnosti hrvatskoga standardnog jezika u konceptu književnojezične politike u Bosne i Hercegovini. In: Hrvatski jezik u XX. stoljeću. Ed. J. Hekman stoljeću. Záhreb: Matica hrvatska 2006, s. 239 – 251.

BOSÁK, Ján: Spločenské a lingvistické zdroje purizmu. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. (Materiály z vedeckej konferencie konanej v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. 4. 1985.) Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 61 – 68.

ČERMÁK, František: Jazyk a jazykoveda. Praha: Karolinum 2001. 341 s.

DOLNÍK, Juraj: Jednotlivec a jazyková norma. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe (Na počesť Slavomíra Ondrejoviča). Ed. S. Mislovičová. Bratislava: VEDA 2008, s. 227 – 233.

HORECKÝ, Ján: Jazyková politika v socialistickej spoločnosti. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. (Materiály z vedeckej konferencie konanej v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. 4. 1985. Venované XVII. zjazdu KSC.) Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 15 – 24.

KAČALA, Ján: Jazykovopolitický kontext pojmu spisovný jazyk. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. (Materiály z vedeckej konferencie konanej v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. 4. 1985.) Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 44 – 49.

KRÁL, Ábel: Slovenské hovorené slovo – jazyková politika a jazyková kultúra. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. (Materiály z vedeckej konferencie konanej v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. 4. 1985.) Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 185 – 196.

MAMIĆ, Mile: Hrvatsko jezično zakonodavstvo i jezična politika u 20. In: Hrvatski jezik u XX. stoljeću. Ed. J. Hekman stoljeću. Záhreb: Matica hrvatska 2006, s. 59 – 70.

MEČKOVSKAJA, Nina Borisovna: Obščėje jazykoznanije. Moskva: Flinta, Nauka 2003. 312 s.

MUHA, Ada Vidovič: Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike. In: Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Ed. A. V. Muha. ĽublĽana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete 2003, s. 5 – 25.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. Bratislava: VEDA 2008. 304 s.

OSTLER, Nicholas: Říše slova. Prekl. P. Andělová. Praha: BB/art s. r. o. 2007. 639 s.

ROUSSEAU, Louis-Jean: Razrobotka i provedenije v žizň jazykovej politiki. In: Jazykovaja politika v sovremennom mire. Red. A. V. Golubeva. Petrohrad: Zlatoust 2007, s. 97 – 121.

VOROTNIKOV, Jurij Loenidovič: Russkij jazyk i problemy nacional'noj bezopasnosti Rosii. In: Jazykovaja politika v sovremennom mire. Red. A. V. Golubeva. Petrohrad: Zlatoust 2007, s. 8 – 10.

Elektronické zdroje:

DOSTÁL, Ondrej a kol.: Hromadná pripomienka k návrhu novely zákona o štátnom jazyku. [online] [citované 10. 12. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.changenet.sk/?section=kampane&x=406948>>

JANCURA, Vladimír: Ani láska k jazyku sa nedá vynútiť. [online] [citované 18. 4. 2009]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/ani-laska-k-jazyku-sa-neda-vynutit-drf-/sk_domace.asp?c=A090417_163113_sk_domace_p12>

JASLOVSKÝ, Marian: Rozhovor: Vzorový jazyka je dobrá vec. In: SME [online] [citované 24. 4. 2009]. Dostupné na internete: <<http://kultura.sme.sk/c/4318341/rozhovor-vzorovy-jazyk-je-dobra-vec.html>>

SUDOR, Karol: Holinová: Slovenčina neumiera, netreba ju chrániť zákonom. In: SME [online] [citované 18. 4. 2009]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/4384722/holinova-slovencina-neumiera-netreba-ju-chranit-zakonom.html>>

Pôsobnosť Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v oblasti štátneho jazyka. [online] [citované 27. 11. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk>>

Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky. [online] [citované 27. 11. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/koncepcie-starostlivosti-o-statny-jazyk>>

Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky. [online] [citované 27. 11. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/legislatva/zkony/270/1995>>

Priority Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v oblasti štátneho jazyka. [online] [citované 27. 11. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/priority>>

Opatrenia v oblasti štátneho jazyka. [online] [citované 27. 11. 2008]. Dostupné na internete: <<http://www.culture.gov.sk/umenie/ttny-jazyk/dokumenty>>